

Були отримані запрошення про співпрацю Дніпропетровського театрального художнього коледжу з багатьма вищими навчальними закладами України.

Тетяною Анатоліївною були видані навчальні посібники з петриківського розпису під назвою «Майстер-клас від Тетяни Гарькавої» – 3 видання.

Молоді таланти з викладачем беруть участь у всіх мистецьких заходах в області, в країні та поза її межами. Студенти освоїли розпис на різних матеріалах, новітні технології – розпис по тканині, картону, склі, кераміці, дереві. Але інструменти і техніка залишаються тими ж, що й були багато років назад.

Таким чином, продовжується спадковість поколінь майстрів петриківського розпису: Тетяна Анатоліївна є третім поколінням майстрів – ученицею славетного Федора Панка, який був учнем Тетяни Пати – родоначальниці петриківського розпису. Тому Тетяна Гарькава виховує четверте покоління майстрів петриківського розпису у Дніпропетровському театральном-художньому коледжі та Дніпропетровському Національному Університеті ім. О. Гончара. А студенти, які вже викладають в художніх школах, студіях продовжують традиції петриківського розпису з п'ятим поколінням майстрів.

Завдяки збереженню традицій, передачі вікових художніх напрацювань від учителя учням, від старійшин молодому поколінню зберігається життєспроможність промыслу, який постійно наповнюється життєдайними соками оновлення.

І поки існує прекрасний звичай ділитися творчим досвідом зі своїми послідовниками, доти не збідніє джерело, яке годує унікальне мистецтво петриківки, бо несе воно радість, дозволяє душі людській на протязі віків наповнюватись світом та благодаттю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білякова Л. Чарівність петриківського розпису // Україна і світ сьогодні – 2000. – № 6. – С. 12-18.
2. Глухенька Н. Петриківські декоративні розписи. – К. Мистецтво, 1965.
3. Глухенька Н. Петриківські майстри декоративного розпису - К: Державне видавництво образотворчого мистецтва, 1965.
4. Глухенька Н. Петриківські розписи. -К:Мистецтво, 1973.
5. Голяк Т. Світ краси // Сім'я – 1999. – №4-5. – С. 4-5.
6. Найден О. Орнамент українського розпису. – К. Наукова думка, 1989.
7. Нариси історії українського декоративно-прикладного мистецтва. – Львів: Видавництво Львівського університета. – 1969.
8. Народне мистецтво. – 1997. – №2. – С. 9.

*Анастасія Чуднівська
(Дніпро, Україна)*

ПЕТРИКІВСЬКИЙ РОЗПИС: ІСТОРІЯ. ПРОБЛЕМИ. ПЕРСПЕКТИВИ

Дана стаття є спробою розглянути петриківський розпис у певній ретроспективі, його стан на сучасному етапі розвитку, традиції, новачі тощо. Окреслено коло наявних проблем та шляхи їх можливого вирішення.

The article is an attempt to review Petrykivka decorative painting in some retrospective, its state in the contemporary stage of its development, tradition, innovation etc. The existent problems are outlined and the ways of solving them are suggested.

Постановка проблеми У грудні 2013 року у Баку на 8-й сесії ЮНЕСКО було прийнято рішення про включення петриківського розпису до Списку нематеріальної культурної спадщини людства. Слід зауважити, що це перший український об'єкт, що отримав такий статус, що має вагомe значення як для підтримання міжнародного іміджу України, так і для сприяння більшої привабливості туристичного сектору

регіону. Тепер увага світової спільноти повернута до нього, з'явився інтерес до історії його виникнення, техніки виконання. Тому тема розвитку сучасного петриківського розпису досить актуальна і, в той же час, недостатньо висвітлена, не в повній мірі вивчено доробок сучасних місцевих художників та стану цього виду декоративно-прикладного малярства на сучасному етапі його розвитку як мистецького явища.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Петриківський розпис – не просто візитівка України за кордоном, це більше, ніж просто художня техніка, а це і певний спосіб мислення, можливо, навіть певний світогляд, в якому втілюються естетичні цінності нашого народу. Розвиваючись у контексті національного мистецтва ХХ-ХХІ століття, петриківський розпис привертав до себе увагу відомих дослідників. На різних етапах розвитку його досліджували багато відомих науковців, серед них Є. Берченко, О. Статива, Б. Бутник-Сіверський, Н. Глухенька, О. Найден, В. Соловійов, Л. Яценко, Л. Тверська, В. Ткаченко, Т. Кара-Васильєва, Д. Янко Ю. Смолій та ін. У своїх працях вони розглядають петриківський розпис, етапи його розвитку і техніку виконання, творчу діяльність найяскравіших представників у контексті загального розвитку декоративно-прикладного мистецтва України.

Петриківський орнамент має багатовікову традицію і тісно пов'язаний із мистецькою культурою Запорозької Січі. Виник він та дістав свою назву у селищі Петриківка на Дніпропетровщині, що, у свою чергу, було засноване у 1772 році останнім кошовим отаманом Петром Калнишевським та назване на його честь [5, с.4].

Петриківський розпис виник у вигляді стінопису та декору речей хатнього вжитку. Із покоління в покоління передавалися традиції розпису, самобутнього, переважно рослинного орнаменту, який все більше й більше удосконалювався. Поступово із петриківських селян виділилася група професійних майстрів, які розписували не тільки хати, а й скрині та посуд. Згодом петриківський розпис почали виконувати на папері (так звані «мальовки»), що знаменувало новий етап у розвитку петриківського розпису – він починає набувати рис станковості [4, с.18].

Наступний етап пов'язаний із діяльністю Ф.Панка не тільки як художника, а передусім, як організатора і менеджера, зусиллями якого у Петриківці було створено ряд установ: цех підлакового розпису при промартілі вишивальниць «Вільна селянка» у 1958 році, що в 1960 реорганізувалася у фабрику підлакового розпису «Дружба», експериментальний цех підлакового розпису(1970), дитяча художня школа (1958) – філія Дніпропетровської дитячої художньої школи [9]. У цей час петриківський розпис набуває особливого розквіту, стає більш різноманітним за тематикою, вишуканим за кольором і довершеним за технікою виконання, балансує на межі з професійним мистецтвом. Велика увага приділяється розвитку індивідуального авторського стилю в контексті традиції, схвалювався творчий пошук і новаторство, тому твори петриківських майстрів цього часу дуже різняться між собою за стилістикою [3, с. 34].

З-поміж усіх розписів, що побутували на території України, петриківський, мабуть, найнатуралістичніший [7, с. 187]. Орнамент цей рослинний і, передусім, відображає природу степової зони України. Деякі елементи, що використовуються майстрами, мають достатньо високий ступінь стилізації, проте деякі, стилізовані не настільки, і в них з легкістю можна впізнати представників місцевої флори.

Петриківський розпис дивним чином поєднує в собі як елементи живопису, так і графіки. І лінія, і колір грають у цьому виді декоративно-прикладного мистецтва важливу роль.

Перш за все, варто зауважити, що лінія в петриківському розписі найчастіше використовується для зведення основних елементів (квітів, листя) у єдине ціле і є своєрідною імітацією стебла. Як придніпровське колосся нагинається при подувах вітру, нагадуючи морські хвилі, так і петриківське мистецтво не має у своєму арсеналі ламаних ліній – всі вони плавні, витончені й тендітні.

Інколи невеличкі лінії використовують для оздоблення квітів чи листя, так зване

крапачіння – декоративне прикрашення основних елементів дрібними мазками задля їх більшої довершеності, як правило засобом введення контрасту, часто краплаку, якщо це листя (звідси і назва) або виділити серединку квітки чи надати деякого об'єму пелюсткам. Цей прийом наближує петриківський розпис до графіки.

Колір – основний компонент композиції. Він збирає форму, виражає її, надає їй тієї логічної завершеності, якої часто не під силу досягти контуром [8, с. 194]. Кольорове рішення у петриківському розписі завжди тримається на основних акцентуючих плямах, котрим ритмічно відповідають, перекликаються з ними – маленькі кольорові плямки другорядних елементів композиції. Для колориту традиційного петриківського розпису характерне контрастне сполучення основних і додаткових кольорів спектра. Традиційними кольорами в петриківському розписі вважаються червоний, зелений, жовтий, синій – тобто кольори, у які забарвлена переважна більшість рослин українського степу. На нашу думку, перші художники тільки наслідували колористику природи і лише згодом почали втілювати у кольорові забарвлення тих чи інших елементів своєї композиції, ті чи інші символічні значення. А ще вибір фарб прямо залежав від можливості добути ті чи інші фарби, тобто малювали здебільшого тими кольорами, які були у легкому доступі: органічного або рослинного походження. Цікаво, що чорний колір, попри його доступність, у традиційному петриківському розписі не використовувався аж до кін ХХ ст. Поява його у розписі пов'язана з діяльністю фабрики «Дружба» і зумовлена, передусім, масовим виробництвом продукції. Шкатулки й тарелі виготовлялися з пресованої тирси, естетичні якості якої, для слугування тлом розпису, залишали бажати кращого. Тому продукцію фарбували. Чорна фарба на той час була найдешевшою і найдоступнішою, тому використовували її. Але чорне тло прижилося в петриківському розписі і набуло популярності, через здатність нейтрального чорного підсилювати яскравість інших кольорів, що приваблювало пересічних споживачів.

Традиційно підбір кольорів у петриківському розписі досить обмежений. Кольори майже завжди підбираються чистими. Разом із тим «відкриті» кольори завжди гармоніюють один з одним в єдиному колориті – то в холодному, то в теплому.

У трактуванні кольору простежується певна умовність – про світлотінь, білки, рефлекси в петриківському розписі не йдеться.

До особливостей петриківського розпису належить також особлива техніка його виконання, що часто залежить від інструментів, якими здійснюється. Власне петриківський розпис у технічному виконанні – це поєднання у різних, найдивовижніших, найбільш непередбачуваних комбінаціях набору типових мазків. У сучасній літературі, як правило, написаній людьми, що до Петриківки жодного відношення не мають або мають якесь посереднє, часто можна зустріти такі назви «петриківських» мазків, як «зернятко», «горішок», але, гіпотетично, якщо попросити кого-небудь зі справжніх майстрів петриківського розпису показати мазок «горішок», то скоріш за все, він навіть уявлення не матиме, що це таке. Мазки в петриківському розписі конкретних назв не мають і існують поза Петриківкою, задля зручності визначення і полегшення розуміння.

Основними інструментами створення зображень у петриківському розписі є пензлі: «білочка», «колонок», традиційна «кошачка», рогозина, зрізана під 45°, палець, держачок пензля.

Пензлями, як правило, малюються квіти і листя. Зображення кожного з цих елементів традиційно формується у напрямку «до центру», хоча можливі і винятки. Для цієї мети також може слугувати рогозина – саморобний інструмент, що виготовляється з очерету, на якому роблять поперечний діагональний надріз, що надає пелюсткам особливого відтиску і об'ємності. Пальцем найчастіше малюється калина, виноград та інші ягоди, а також квіти. Цінним і особливим інструментом у петриківському розписі є пензлик із кошачої шерсті. Він дозволяє виконувати як

вищеперераховані маніпуляції, створюючи особливий цікавий мазок, який неможливо сплутати ні з чим, так і найтонші, найтендітніші деталі-пітушинки – стилізовані бутончики, колосочки, вусики, травинки, які розміщені навколо основних елементів чи вздовж стебла в букетах, без яких не обходиться жодна робота, виконана в даній техніці. Ці елементи є додатковими засобами збагачення малюнку, але вони займають дуже важливе місце в петриківському розписі, бо є завершальним етапом роботи над твором, надаючи йому легкість, жвавність, об'ємність. Пензлем із колючої шерсті також виконується «краплагіння» – декоративне оздоблення елементів. Альтернативою йому іноді може слугувати продряпування по сирій темпері.

Головна ознака образної мови петриківського розпису – це прийоми виконання його елементів і способи поєднання кольорів.

Традиційно петриківський розпис виконувався яєчною темперою, яка є водорозчинною. Яєчний жовток є натуральною емульсією, яка при змішуванні з пігментом та водою утворює швидковисихаючий засіб для живопису з хорошими робочими властивостями і характерними особливостями. Передусім, у петриківському розписі використовується ефект «прозорості» мазка, що надає йому певного об'єму. Сьогодні замість яйця для досягнення цього ефекту у петриківському розписі використовується клей ПВА. Мазки один на одного у петриківському розписі не накладаються.

Композиціям класичного петриківського розпису притаманна рівновага, масштабність мотивів стосовно сусідніх елементів і цілого аркуша, чіткий ладовий інтервал (а не поступова, ледь помітна розтяжка) у наростанні розмірів окремих елементів, що нагадує акордові співзвуччя у народній діатонічній музиці. Важлива роль належить гармонійному контрастові. Гостре чергується з округлим, пряма лінія — із хвилястою, великі елементи – із дрібними тощо, основні барви спектра зіставляються з додатковими [6, с.27]. Засоби виразності дуже лаконічні, зате використовуються вони на повну силу. Лише з двох-трьох першоелементів (лінія, відтиск, пляма) утворюється різноманіття мотивів, хоч у кожній окремій роботі їхня кількість також обмежена. Та жива імпровізація дає незліченну кількість варіантів [2, с.32].

Говорячи про сучасний етап розвитку петриківського розпису, на нашу думку, можна сказати, що він існує у двох якостях – петриківський розпис як бізнес-проект і петриківський розпис як мистецтво, при чому перше розвивається обернено-пропорційно до поступового занепаду іншого.

Попри деяку державну підтримку, існує загроза асиміляції та спотворення справжнього петриківського розпису через те, що зараз у ньому сплелися мистецтво і ремесло, що іноді приголомшує своїм несмаком та надмірною пістрявістю.

Збільшується інтерес до цього виду декоративно-прикладного мистецтва, на жаль, не як до мистецького явища, а як до способу отримання прибутку. Це виражається у значних тиражуваннях однотипних, одноманітних творів, у створенні яких нехтують композиційними законами, засадами кольорознавства та естетичною складовою. Через простоту, легкість оволодіння, малюють у даній техніці усі: і хто має до цього хист, і хто не має, на жаль, не для задоволення власних естетичних потреб.

Поява в широкому доступі нових матеріалів також впливає на розвиток петриківського розпису. Освоєння нових матеріалів – явище в цілому позитивне, але дуже часто розпис механічно переноситься з одного виробу на інший, розміщується у творах різних видів ужиткового мистецтва без урахування специфіки матеріалу, надаючи виробам вигляду штучності. Ще більше почастишали випадки плагіату, не кажучи вже про існування «псевдопетриківки», розпису, створеного художниками-самоучками, які працюють від Петриківки дистанційно. Розпис цей дечим схожий на петриківський, і через велику поширеність часто сприймається за нього, але в той же час відрізняється особливою барвистістю, перенасиченістю елементами з інших схожих розписів (Гжель, Хохлома та ін), грубим порушенням законів композиції і

кольорознавства, невиписаністю елементів, грубістю з'єднання, як правило, чорним фоном і використанням відкритих білил, а тепер навіть позолоти, для традиційної Петриківки не характерної. Все це надає даному стилю еклектичності і не особливо сприяє збереженню його самобутності. Через масове виробництво таких творів у пересічних громадяни складається певний стереотип, спотворюючи уявлення більшості про даний вид декоративно-прикладного мистецтва.

У самій Петриківці, за економічних умов у країні, навіть знані майстри змушені зосереджуватись на штампуванні нашвидкуруч зроблених творів сумнівної якості задля найшвидшого їх збуту. Зникає така основоположна для мистецтва складова як творчість. Деякі з художників губляться в повторенні «себе» або традиційних сюжетів, жодним чином їх не інтерпретуючи. Адже намалювати щось у цій техніці просто, але зробити так, щоб це «щось» мало право називатися мистецтвом, залишилося у віках – ось головне завдання для всього, що претендує на те, щоб продовжувати бути культурною спадщиною людства.

Будь-яке мистецтво має здатність розвиватися (змінюватися якісно), оскільки, якби воно цього не робило, людство б досі малювало на скелях сцени полювання. Тому, на нашу думку, є велика різниця між «творити» і просто «механічно наслідувати традицію». Адже творчість передбачає оригінальність, новизну і актуальність теми та способу її втілення, що також апелює до вічних загальнолюдських цінностей, не припиняючи через національне бачити вселюдське, а через вселюдське – національне. Саме цього, як ми вважаємо, не вистачає сьогодні петриківському розпису, хоча серед художників ще залишилися ті, в чийй творчості дана концепція посідає вагоме місце.

Означена проблема обумовлює необхідність більш уважного ставлення до завдань широкого ознайомлення населення – передусім нашого регіону – зі специфікою даного виду народного мистецтва та досягненнями петриківських майстрів на відповідному фаховому рівні. Провідну роль тут відіграє навчання основам розпису дітей та учнівської молоді, аматорів, які шукають засоби самовираження у сфері образотворчості. Останнім часом інтерес до освоєння петриківського розпису, зокрема на Дніпропетровщині, значно посилюється, і це вимагає відповідної кваліфікації фахівців, які працюють у сфері освіти й культури.

Зважаючи на велику популярність і тенденцію масового введення петриківського розпису у навчальну програму різних закладів естетичного спрямування, а також різних гуртків, спецкурсів, виникає потреба у кадрах, щоб могли забезпечити якісне професіональне викладання, оскільки іноді такі спеціалісти до справжньої «Петриківки» відношення мають посереднє і навчаються розпису за посібниками, знову ж таки, написаними людьми, що про Петриківку чули тільки з розповідей. Таке навчання полягає в основному в засвоєнні основних елементів петриківського розпису і їх подальшому механічному «прикладанні» до будь-якої доступної поверхні в кращому випадку, а в гіршому – взагалі схвалюється копіювання робіт інших майстрів, не з навчальною метою. Відповідно не приділяється достатня увага творчому пошуку, розвитку фантазії і власного індивідуального стилю та патріотичному вихованню.

Отже, здобуття петриківським розписом всесвітнього визнання має певні переваги, так само і недоліки. Перш за все, це у значній мірі зобов'язує петриківських майстрів не зупинятися на досягнутому і прикладати зусилля, щоб зберегти автентичність розпису. Слід відповідально і критично ставитися до своєї творчості і не шукати легких шляхів; втілюючи у своїх творах всі естетичні здобутки попередніх поколінь, не забувати і про власний внесок.

На нашу думку, цій проблемі може зарадити впровадження якісного викладання дисципліни «Петриківський розпис» на всіх рівнях освіти, знову ж таки, з акцентом на уникнення шаблонних повторень. Копіювання чудове в навчальних цілях і не більше. Квітами можна виразити все, головне завдання – постійно шукати нові теми, нові

форми, нові композиційні та кольорові рішення, адже художні можливості петриківського розпису невичерпні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богомаз К.Ю. *Петриківський край: історія та сучасність* / К.Ю. Богомаз (керівник, 5-12 розділи), Н.М. Буланова (1-4 розділи), Л.М.Сорокіна (7-11 розділи). – Дніпропетровськ. – ІМА-прес, 2011. – 192 с.
2. Величко Ю.В. *Український живопис* / Юрій Величко. – К.: Мистецтво, 1989. – 191 с.
3. Глухенька Н. *Чарівники з Петриківки* / Наталя Глухенька // *Вісті України*. – 1983. – 20 травня. 1983 – № 19.
4. Ф. Панко. *Петриківка*. – рукопис.
5. *Петриківка: Альбом репродукцій. Petrykivka/Album of reproductions* / Упоряд.-редакційна колегія., вст.ст. Л. Тверської. – Дніпропетровськ: ВАТ «Дніпрокнига», 2001. – 216 с.:іл.
6. Родзін М. *Мистецтво давнє і сучасне* / Микола Родзін // *Прапор юності*. – 1967. – 24 березня/
7. Ружицький В.А., Малиніна А.О. *Основи петриківського розпису*. – Д., 2011. – 512 с.
8. Степовик Д. *Скарби України: Наук.-худож. кн.:Для серед. та ст. шк. віку* / Дмитро Степовик. – К.: Веселка, 1990. – 192с.: іл.
9. Шорохов Е. *Композиція: Учеб. Для студентов худож.-граф. Фак. пед. ин-тов*. – 2-е узд., перераб. И доп. – М.: Просвещение, 1986. – 207 с., ил.

*Ірина Войцехівська
(Київ, Україна)*

ВИКОРИСТАННЯ ДЕКОРАТИВНОГО РОЗПИСУ В ЕТНОДИЗАЙНІ

У статті висвітлено актуальні проблеми використання декоративного розпису, як ефективний засіб залучення учнів до творчої діяльності, пробудження творчих сил і самодіяльності, як одного з видів творчої художньо-проектної діяльності, який ґрунтується на культурно-мистецьких та традиційних засадах, сприяє зростанню національної свідомості, має творчо-розвивальні можливості.

Ключові слова: *етнодизайн, дизайн, архетип, мистецтво, декоративний розпис.*

In the article the actual problems of the use of decorative painting as an effective means of attracting students to creative activity, the awakening of creative forces and groups, as one of the types of creative art-project activities based on cultural and traditional principles, promotes the growth of national consciousness, has creative and developmental opportunities.

Keywords: *ethnodyzayn, design, archetype, art, decorative paintings.*

Важливим сьогодні є засвоєння цілісності та різноманітності культурного досвіду й набутку народу, що дає розуміння закономірностей розвитку народного мистецтва. Зростаючий інтерес педагогічної громадськості до етнодизайну є свідченням національного відродження українського народу. Ідеї й методи дизайну стають важливою формотворчою силою сучасної культури і ведуть до значних змін у складі та взаємозв'язку етнічних характеристик предметного середовища. В останні роки неодноразово відзначалося, що дизайн і «нова архітектура» привели до уніфікації художнього вигляду предметно-просторового середовища.

Сьогодні ми помічаємо значне зростання національної свідомості, тому є можливість організувати учбовий процес таким чином, щоб студенти поглибили свою зацікавленість, причасність до всього «українського». Це зумовлено поглибленням процесу інтеграції з зарубіжними країнами, підвищенням рівня підготовки фахівців у